

Драган К. Николић

ЗАКОН СУДЊИ ЉУДЕМ
најстарији словенски правни зборник

Ниш 2016.

Проф. др Драган К. Николић

ЗАКОН СУДЊИ ЉУДЕМ

најстарији словенски правни зборник

Издавачи

Центар за публикациије Правног факултета Универзитета у Нишу

Центар за византијско-словенске студије Универзитета у Нишу

За издаваче

Проф. др Мирослав Лазић, декан

Рецензенти

Проф. др Сима Аврамовић

Проф. др Небојша Ранђеловић

Проф. др Зоран Мирковић

Лектор

Снежана Илић

Технички уредник

Ненад Милошевић

Штампарија

Медивест Ниш

Тираж

100

ISBN 978-86-7148-208-0

© dnkolic@prafak.ni.ac.rs

*Фотографије делова текста ЗСЉ преузете из књиге Тихомиров М.Н.,
Закон судный людем краткой редакции, Москва, 1961, 118-119 и 121-124.*

*Монографија је резултат истраживања на Пројекту "Заштита људских и мањинских
права у европском правном простору" који финансира Министарство просвете, науке и
технолошког развоја Републике Србије (евиденциони број Пројекта 179046)*

САДРЖАЈ

Увод	3
1. Хипотеза да је ЗСЉ настао у Бугарској	5
2. Хипотеза да је ЗСЉ настао у области Стримон	8
3. Хипотеза да је ЗСЉ настао у Моравској	8
4. Сумарни преглед садржаја Закона	13
5. Оправданост продубљеније правноисторијске анализе.....	18
6. Три члана ЗСЉ који немају узоре у Еклоги.....	21
7. Рецепција византијског права у ЗСЉ.....	24
8. Модификације правних норми Еклоге током поступка рецепције	28
9. Врсте модификација византијског права у ЗСЉ	37
10. Кривична дела против имовине.....	38
Паљевина (чл. 15 ЗСЉ)	38
Крађа у војсци (чл. 24 ЗСЉ)	40
Крађа стада (чл. 26 ЗСЉ)	41
Крађа из гробова (чл. 27 ЗСЉ)	41
Крађа у цркви (чл. 28 ЗСЉ).....	42
Присвајање туђег роба (чл. 30 ЗСЉ)	42
11. Кривична дела против полног морала.....	43
Полни односи ожењеног и робиње (чл. 4 ЗСЉ).....	43
Блуд са туђом робињом (чл. 5 ЗСЉ)	44
Блуд калуђера (чл. 6 ЗСЉ).....	45
Полни односи са невином девојком, без намере ступања у брак (чл. 8 ЗСЉ).....	45

12. Кривична дела против физичког интегритета личности..	47
Силовање невине девојке (чл. 9 ЗСЉ)	47
Силовање невине девојке млађег узраста (чл. 10 ЗСЉ)	48
Продаја слободног човека као роба (чл. 29 ЗСЉ)	50
13. Кривична дела против брака и породице.....	51
Брак са сопственом кумом (чл. 7 ЗСЉ)	51
Брак између крвних сродника (чл. 12 ЗСЉ)	53
Бигамија (чл. 13 ЗСЉ).....	55
14. Повреда права црквеног азила (чл. 16 ЗСЉ)	56
15. Расподела ратног плена (чл. 3 ЗСЉ)	58
16. Откуп слободног човека заробљеног у рату (чл. 19 ЗСЉ)..	59
17. Завршни преглед односа ЗСЉ и Еклоге	60

ПРИЛОГ I

Закон судњи људем (текст на српском језику)	65
--	-----------

ПРИЛОГ II

Одредбе Еклоге дословно преузете у ЗСЉ	77
---	-----------

ПРИЛОГ III

Одредбе Еклоге преузете у ЗСЉ уз модификацију	81
--	-----------

ПРИЛОГ IV

Три члана ЗСЉ који немају своје узоре у Еклоги.....	85
--	-----------

Извори и литература.....	87
--------------------------	----

Резиме	91
--------------	----

Summary	95
---------------	----

О аутору.....	99
---------------	----

УВОД

Закон судњи људем (скраћено: ЗСЉ и Закон), најстарији је и уједно први на народном језику написан словенски правни споменик. Није сачуван у оригиналном рукопису, већ у преписима унутар руских рукописних књига, такозваних крмчија, мешовитих црквено-световних зборника. За најстарији и најближи изворном садржају сматра се текст ЗСЉ садржан у Новгородској крмчији из 1280. године и у Устјужској (Румјанцевској) крмчији с краја XIII или почетка XIV века.

Још од 1829. године овај Закон привлачи пажњу историчара, историчара права и филолога слависта због бројних непознаница које га прате и за које у бројним научним студијама још нису понуђени општеприхваћени одговори. Основне контроверзе сконцентрисане су око питања места и времена његовог доношења, питања да ли је донет као акт државне власти или као приватна правна компилација, ко је његов аутор и да ли је његова изворна верзија била написана глагољицом, ћирилицом или пак можда на словенском језику, али грчким словима. За правноисторијску науку пак, од великог су значаја нарочито питања које су одредбе ЗСЉ преузете из византијског правног зборника Еклога простим превођењем на словенски језик, а које уз језичке, стилске, квантитативне и квалитативне модификације учињене у поступку рецепције. Управо у анализама тих модификација налазе се кључеви помоћу којих историчари права могу да евентуално уђу у мотиве приређивача ЗСЉ који су их навели

да одступају од дословног преузимања конкретних решења из Еклоге, па и да преко тих модификација наслуте неке реалне економске, политичке верске и уопште друштвене прилике на просторима где је Закон настао. Било да је то Бугарска кнеза Бориса (852-889), или Симеона (893-927), било Моравска кнеза Растислава (846-870), у оба случаја је реч о раним словенским државама, тако да проучавање ЗСЉ доприноси расветљавању и ширег феномена настанка првог писаног права у словенском свету уопште.

Треба имати у виду да у руским летописима и неслужбеном црквено-правном зборнику *Мерило праведное*, сачуваном у рукописима од XIV до XVI века, постоји један двоструко обимнији закон са овим истим насловом (Закон судњи људем) који, зависно од начина бројања, има од 77 до 83 члана. Настао је на просторима Русије током XI – XIII века уношењем нових текстова у првобитну, изворну редакцију ЗСЉ. Мада се он у иностраној правноисторијској литератури по правилу именује као „шира редакција ЗСЉ“, методолошки је исправније посматрати их као два засебна правна споменика, будући да се они разликују не само садржински и по обиму, већ и по времену и месту настанка. Уочавање ове разлике је неопходно како би се избегла могућа конфузија у оним случајевима када поједини аутори (нарочито руски) у својим радовима, коментарима, напоменама, упућивањима итд. не наглашавају изричито да ли имају у виду основну, изворну верзију ЗСЉ из IX (евентуално X) века, или руску верзију ЗСЉ из XI – XIII века.

Интересовање за ЗСЉ почело је 1829. године, када је у издању Друштва за историју и руске старине Московског универзитета објављена књига *Обозрение кормчей книги в историческом виде*. Њен аутор био је барон Густав А. Розенкампф, учени руски правник, који је правне науке својевремено студирао на Универзитету

у Лајпцигу. Радећи на законодавним пословима у највишим државним телима Русије, Розенкампф се заинтересовао за правне текстове садржане у древним руским црквено-световним зборницима, а посебно за Закон судњи људем. Претпоставио је да је ова словенска правна компилација вероватно као узор имала византијски правни зборник Еклогу и да је вероватно настала у Бугарској. Ту претпоставку Розенкампфа је први прихватио и разрадио руски правник и историчар, професор историје руског права Николај В. Калачов у својој књизи *О значении Кормчей в системе древнерусского права* објављеној у Москви 1848. године. Двадесетак година касније, Алексеј С. Павлов, професор Канонског права и Историје права на неколико руских универзитета и духовних академија, у својој књизи *Первоначальный славяно-русский номоканон* (Казањ 1869), доказује не само да је ЗСЉ као узор имао Еклогу, већ покушава и да донекле утврди који су чланови ЗСЉ дословни превод, а који прерада или допуна одговарајућих одредби Еклоге. Професор Павлов је тада отклонио само једну, додуше можда и највећу правноисторијску непознаницу везану за порекло садржаја ЗСЉ, али су остале отворене бројне дилеме око места и приближног времена настанка овог правног зборника, као и око тога да ли је ЗСЉ био акт законодавне власти или приватна правна компилација.

1. Хипотеза да је ЗСЉ настао у Бугарској

У научној литератури је све до средине XX века суверено владала хипотеза да је Закон судњи људем настао на територији Бугарске. Она је исцрпно и континуирано образлагана и брањена нарочито у радовима бугарских историчара и историчара права. Доајен бугарске правноисторијске науке Стефан Бобчев, у својим капиталним монографијама *История на старобългарското право* (Софија 1910, репринт Софија 1998) и *Римско и византийско*

право в старовремска България (Софија 1925), види ЗСЉ као приватну збирку непознатог аутора из доба кнеза Бориса и претпоставља да би могао бити сачињен око године 885, када су из Моравске у Бугарску пристигли бројни прогнани ученици Ћирила и Методија, из чијих редова можда потиче и сам приређивач овог Закона. Читава волуминозна и уопште импресивна студија Венелина Ганева *Законъ соудный людъмъ, правно-исторически и правно-аналитични проучвания* (Софија 1959), у својој основи има ауторово непоколебљиво уверење да је ЗСЉ настао на територији Бугарске. Никакве дилеме о томе нема ни Михаил Андрејев у чланку *Нови проучвания и нови теории относно произхода на Законъ соудный людъмъ* (Годишник на Софийския университет, LV, 1964, 29-46), као што их нема ни Димитр Ангелов у својој студији *История на средновековната българска държава и право* (Софија 1992, 17-20). Бугарски историчар Иван Божилов, аутор бројних студија о средњовековној Бугарској објављених у последњим деценијама XX века, такође види ЗСЉ као „бугарски закон“ настао у таласу стварања нове хришћанске цивилизације у Бугарској, започетом покрштавањем шездесетих година IX века (Д. Попов и група аутора, *Историја Бугарске*, Београд 2008, 82-83). Има, међутим, бугарских историчара новије генерације који не инсистирају на искључиво бугарском пореклу ЗСЉ. Тако на пример Иван Божилов и Васил Ђузелев уопште и не помињу да је ЗСЉ био примењиван у Бугарској ни у време кнеза Бориса, ни у време кнеза Симеона (И. Божилов и В. Гюзелев, *История на средновековна България*, том I, VII-XIV век, Софија 1999).

Бројни истраживачи и изван Бугарске, полазили су од хипотезе да је ЗСЉ настао у Бугарској током владавине или кнеза Бориса (после 865, а најкасније до 889. године), или током владавине његовог сина Симеона (893-927) и да је донет као званичан акт законодавне власти. Међу првима је овај став заступао пољски

правни историчар Ромуалд Хубе (*O znaczeniu prawa rzymskiego i rzymsko-byzantynskiego u narodow slowianskich*, Варшава 1868). Валтазар Богишић такође сматра да је ЗСЉ настао у Бугарској, али износи и сопствену претпоставку да је можда настао као приватна компилација која је током времена добила законску снагу. (*Pisani zakoni na slovenskom jugu*, Zagreb 1872, 14-17). Теодор Теодорович Зигел, професор Историје словенских права на Варшавском руском универзитету 1874-1915. године, у својим предавањима која је у својству гостујућег професора држао на Оксфорду током 1900. године, постанак ЗСЉ везује за законодавну активност бугарског владара Симеона (*Lectures on Slavonic Law*, London 1902, репринт Kitchener 2001, 15-16). Хипотезу о бугарском пореклу ЗСЉ подржавао је и Тимотеј Дмитријевич Флорински, велики руски слависта и византолог (*Древнейший памятник болгарского права*, Кијев 1904), као и Александар Васиљевич Соловјев, славни професор Правног факултета у Београду (*Предавања из историје словенских права*, Београд 1939, репринт под насловом *Историја словенских права*, Београд 1998, 119).¹

Истраживачи који доношење ЗСЉ везују за Бугарску и доба кнеза Бориса, најчешће овај Закон прилично аргументовано стављају у контекст са примањем хришћанства на тим просторима око 865. године и по правилу указују на његову садржинску блискост са чувеним *Одговорима папе Николе I на питања Бугара* из 866. године.

1 Потпунија библиографија о ЗСЉ, па и о хипотезама везаним за време и место његовог настанка у: М. Андреев, Ф. Милкова, *История на българската феодална държава и право*, София 1993, 29-32, К. Илиевска, *Законъ соудный людьмъ*, Скопје 2004, 359-370. и К. А. Максимович, *Законъ соудный людьмъ, источниковедческие и лингвистические аспекты исследования славянского юридического памятника*, Москва 2004, 167-197.